

ICT Foresight, Futures Studies of Religion and Modern Communication Tools

Amir-Hushang Heidari¹

Abstract

Futures Studies in one sentence can be considered science and art as an efficient tool in the hands of humans to build the future. It is important in shaping our desirable world and has a normative and exploratory approach. In the futures studies, individual and social values and norms have a special place, so the perspective that futures studies offers to societies is fully in line with societal values. Not only does futures studies have no irreligious foundations, but it is right to say that it is in many ways consistent with the religious view of the desirable human future that has been recommended in various religions, particularly Islam and Shia. Islam, too, in the realization of the ideal Mahdavi community has advised its followers to use the potentials and capabilities of the Islamic community to provide the desired Islamic society. The tools of the Muslims are also fully defined and provided, and beyond the tangible tools of the mad, the rational and the cardinal are strongly recommended. In the path of human prosperity of the Qur'an, tradition, reason, and consensus are unique tools by which the elders of religion are able to paint our favorable outlook for Muslims in the light of the philosophy of expectation. This type of religious futurism is now well underway in the country, and it is quite evident that it extends to a variety of areas, including science and technology such as information and communication technology. Undoubtedly, the future uncertainty and the astonishing developments are the necessity of future research in all fields, including the field of communication sciences and techniques, which has . the impact of this important field of writing

Keywords: ICT Foresight, Communication Technology, Information Technology, Futures Stud

---

Faculty Member, Department of Futures Studies, National Research Institute for Science .1 Policy, Heidari.nrisp@gmail.com

آینده‌نگاری فاوا، آینده‌پژوهی دین و ابزارهای نوین ارتباطی

امیرھوشنگ حیدری^۱

چکیده

آینده‌پژوهی را در یک جمله می‌توان علم و هنری دانست که همچون ابزاری کارآمد در دست انسان‌ها برای ساخت آینده به کار می‌رود. این علم در شکل بخشیدن به دنیای مطلوب ما حائز اهمیت است و رویکرد اکتشافی و هنجاری دارد. در آینده‌پژوهی ارزش‌ها و هنجارهای فردی و اجتماعی از جایگاه خاصی برخوردارند؛ بنابراین چشم‌اندازی که آینده‌پژوهی برای جوامع ارائه می‌دهد کاملاً منطبق و متناسب با ارزش‌های جوامع است. آینده‌پژوهی نه تنها دارای مبانی بی‌دینی نیست بلکه به درستی می‌توان گفت از بسیاری از جنبه‌ها با نگاه دینی به آینده مطلوب بشر که در ادیان مختلف بالأخص اسلام و تشیع توصیه شده، قرابت کامل داشته و هم‌سو است. اسلام نیز ضمن نوین تحقق جامعه آرمانی مهدوی به پیروان خود توصیه کرده است تا با استعانت از امکانات و توانمندی‌های جامعه اسلامی بکوشند تا بستر تحقق جامعه مطلوب اسلامی فراهم سازند. ابزار مسلمانان نیز در این سلوک کاملاً مشخص و فراهم شده است و فرای ابزار محسوس مادیون به مفاهیم عقلی و قلبی توصیه اکید شده‌اند. در مسیر سعادت بشری قرآن، سنت، عقل و اجماع ابزاری بی‌همتا هستند که بزرگان دین با استعانت از آنها قادر به ترسیم چشم‌انداز مطلوب ما مسلمانان در پرتو فلسفه انتظار هستند. این نوع از آینده‌پژوهی دینی در حال حاضر در کشور سمت و سوی خوبی گرفته و تسری این نگاه به حوزه‌های مختلف از جمله علوم و فناوری‌هایی همچون فناوری اطلاعات و ارتباطات کاملاً مشهود است. بی‌شک عدم شناخت آینده و وقوع تحولات حیرت‌آور لزوم بکارگیری آینده‌پژوهی را در تمام حوزه‌ها از جمله حوزه علوم و فنون ارتباطی فزونی می‌بخشد.

کلید واژگان: آینده‌نگاری فاوا، فناوری ارتباطات، فناوری اطلاعات، آینده‌پژوهی.

۱. عضو هیأت علمی گروه آینده‌اندیشی مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور؛ Heidari.nrisp@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

از زمانی که تامس مور برای اولین بار در سال ۱۵۱۶ در کتاب اتوپیا به بررسی حکومت و جامعه سیاسی بی‌عیب و نقص از واژه آرمان‌شهر^۱ نام برد دوره نسبتاً طولانی گذشته است و امروزه دامنه کاربرد اصطلاح آرمان‌شهر از مباحث سیاسی اجتماعی فراتر رفته است. به نحوی که در فلاسفه اسلامی از آن به عنوان مدینه فاضله اسلامی یا مهدوی یاد می‌کنند که در آن همه چیز به سمت کمال مطلق در حرکت است. در این جامعه عدالت‌محوری از یک سو و تقویت روح بی‌نیازی در قلوب انسان‌ها از سوی دیگر، دو رکن اساسی و شاخص مهم آرمان-شهر مهدوی است (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۲۵۸).

افلاطون به عنوان نخستین فیلسوف آرمان‌گرای اندیشه غرب در رساله جمهوری خود سیاست را به عرصه‌های گسترده‌تری همچون دولت و قانون اساسی بسط می‌دهد. افلاطون خطوط اصلی که برای سازمان‌دهی یک شهر آرمانی لازم است را به تصویر می‌کشد. به همین سبب از وی به‌عنوان بنیان‌گذار اندیشه آرمان‌شهری نام برده می‌شود. او از عدل در کنار سه فضیلت دیگر یعنی حکمت، شجاعت و خویشتن‌داری از نشان‌های اصلی جامعه آرمان‌شهری یاد می‌کند. عدل در باطن و در میان طبقات اجتماعی چنین شهری صلح و صفای واقعی مستولی ساخته است (قیاسی، ۱۳۹۶: ۷۸).

فارابی نیز هدف اصلی آرمان‌شهر را سعادت و خیر مطلق این جهان و رستگاری او در جهان دیگر می‌داند. او بر این باور است که هدف اصلی از آفرینش انسان؛ رسیدن او به سعادت است.

البته در کنار تعابیر مختلف اسلامی و فلاسفه‌ای همچون افلاطون، سقراط، ارسطو و فارابی از آرمان‌شهر، تعابیر مغایری نیز همچون نگاه مارکسیستی به این واژه وجود داشته که ناب‌خردانه آرمان‌شهر را تنها در محدوده وهم و خیال متصور شده است (قوامی، ۱۳۸۳: ۱۸۷).

ارتباط آرمان‌شهر با آینده‌پژوهی و نقش و جایگاه دین در آن روشن و بدیهی است و مهدویت نیز همان آرمان‌شهر قرآنی است. در صورتی که نگرش ما به آینده‌گرایانه باشد،

باید بدانیم که اراده‌گرایی مستلزم برنامه‌ریزی و تلاش برای تغییر است و جامعه منتظر، جامعه‌ای است که با اراده خود آینده را می‌سازد و تغییر می‌دهد و این خواسته قرآن از همه پیروان خود است.

به منظور ساختن آینده باید ابزار و امکاناتی داشت که آموزش، سرمایه‌گذاری، سواد آینده یا همان هوشیاری محیطی در سه سطح فنی، تجاری، سیاسی و اجتماعی و بالاخره نوآوری، پیش‌بینی، رقابت، رهبری و تلاش ابزار هشتمی ساخت آینده هستند (پیشاپ، ۲۰۰۷: ۲۶۵).

در تعامل با تحولات بزرگ جهان، برخی کشورها به خوبی تغییرات و روندهای مهم و اصلی را بهتر از سایرین درک کرده‌اند و از این مجال این امکان را برای خود فراهم ساختند که برای به دست آوردن تسهیلات بهتر و سودآوری بیشتر با برنامه‌ریزی مناسب؛ هزینه‌های کمتری پرداخت کنند (خزایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۸).

بطور کلی برای آینده‌پژوهی سه وظیفه اصلی تعریف شده است: (حاجیان، ۱۳۹۳: ۹۵)

الف- مواجهه آگاهانه با روندهای آینده و کاهش خسارت‌های حاصل از غافل‌گیری؛

ب- اصلاح روندهای حال با نگاه به آینده (دیتور، ۲۰۰۲: ۹۸)؛

ج- تلاش برای شکل‌گیری آینده مطلوب.

با توجه به وظایف سه‌گانه فوق برای آینده‌پژوهی اهداف زیر برای این حوزه تعریف می‌شود:

(اسلاتر، ۱۳۹۰: ۶۹)

- خلق چشم‌انداز و اولویت‌گذاری مسائل به منظور برخورد فعال در برابر رویدادهای

آینده؛

- تبیین، ارزیابی و تدوین معیارهای اجتماعی؛

- توجه به آزادی، رفاه، رضایت‌زندگی و شادکامی افراد جامعه؛

- وفاق اجتماعی، صلح، آرامش و عدالت اجتماعی؛

- ارتقا ظرفیت‌های زندگی؛

- ایجاد تعهد در قبال سعادت نسل‌های آینده؛

- شناسایی عوامل تغییر قابل کنترل و غیر قابل کنترل آینده در اجتماع؛

- شناخت حال و تفکر توأم به آینده.

پیش‌بینی آینده، درک چگونگی استمرار گذشته، حال و آینده و شناخت وقایع آینده سؤال‌های اصلی سیاست‌گذاران هستند. آینده‌پژوهی بالأخص در دهه‌های اخیر با نگاهی جامع‌نگر و کل-گراⁱⁱ نگاه توأم با شک و تردید برنامه‌ریزان به آینده را ترمیم کرده است. هم‌اکنون این دانش به شکلی مدون و دارای اصول معرفت‌شناسی و مبانی محکم درآمده که به تحلیل روندها و معرفی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب می‌پردازد؛ بنابراین عدم شناخت آینده از یک طرف و وقوع تحولات حیرت‌آور حاصل از فرایند جهانی‌شدن از سوی دیگر لزوم به کارگیری آینده‌پژوهی را در تمام حوزه‌ها از جمله حوزه فرایند سیاست‌گذاری فزونی می‌بخشد (بل، ۱۹۹۷: ۲۰۲).

سیاست‌گذاری عمومی یا خط مشی گذاری عمومی شاخه‌ای از دانش را با عنوان علم دولت در عمل تشکیل می‌دهد؛ که برخی آن را زیر مجموعه علم سیاست و برخی نیز علمی مستقل قلمداد می‌کنند. بطور کلی سیاست‌گذاری عمومی فرایند یا مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و تصمیم‌های دولتی است که با هدف حل یک مسأله عمومی طراحی شده است (ملک‌محمدی، ۱۳۸۳: ۶۸).

آینده‌پژوهی و فناوری اطلاعات و ارتباطات

سیاست‌های علم و فناوری عموماً به تخصیص منابع برای تحقیقات و توسعه علوم و مهندسی شامل تشویق‌های حکومتی در موضوعات علم و فناوری به‌عنوان رکن راهبردی برای توسعه صنعتی و رشد اقتصادی، به‌کارگیری علم و فناوری در بالا بردن قابلیت پاسخ‌گویی ملی، به چالش‌های اجتماعی و آموزش مردم در علوم فناوری و مهندسی مرتبط هستند.

سیاست‌گذاران هر سه شاخه حکومت، یعنی قوای مجریه، مقننه و قضاییه، تقریباً به همه جوانب سیاست علوم و فناوری توجه دارند و در جریان سیاست‌گذاری خود، به پاسخ‌گویی هر شاخه در چگونگی به‌کارگیری علوم و فناوری برای شکل دادن به نتایج سیاست‌گذاری، قوانین حوزه صنعت و حاکمیت وابسته‌اند. نهادهای سیاست‌گذار در حوزه علم و فناوری، در

واقع طی فرایندهایی تصمیماتی را اتخاذ می‌کنند که نه تنها تأثیرات شگرفی در توسعه علوم و فناوری در کشور می‌گذارند بلکه بسیاری از مقولات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی و اجتماعی کشور را نیز متحول می‌سازند (مرکز صنایع نوین وزارت صنایع و معادن، ۱۳۸۳).

آینده‌پژوهی از ناتوانی دانش پیش‌بینی، سیاست‌گذاری و مدیریت راهبردی در پاسخ‌گویی به چالش‌های خاص ظاهر شده است. آینده‌پژوهی به دلیل تأکید بر احتمال گزینه‌های مختلف آینده، انعطاف‌پذیری در سیاست‌گذاری و اجرا و ایجاد دیدگاه‌های وسیع‌تر، اجتناب‌ناپذیر و ضروری است. این دانش می‌تواند علاوه بر ارائه داده‌های ضروری برای سیاست‌گذاری حوزه‌های مختلف، نشانه‌های ضعیف اما مهمی که منجر به ارزیابی و تنظیم مجدد سیاست‌ها می‌شوند را شناسایی کند. بسیاری از حکومت‌ها به اهمیت فعالیت‌های آینده‌پژوهی پی برده‌اند، از این رو این ابزار به نسبت جدید و نوآورانه سیاست فناوری در سراسر جهان، در حال گسترش است.

نفوذ مسائل علوم و دانش فناورانه، تنها در سیاست‌های مرتبط با علوم و فناوری مشاهده نمی‌شود، بلکه طبق گفته سیاست‌گذاران، بسیاری از سیاست‌های عمومی، دانش را برای بالا بردن کیفیت تصمیمات خود مطالبه می‌کنند. از این رو مشاهده می‌شود که تحقیقات و نوآوری‌های علوم و مهندسی، به‌طور پیچیده‌ای با نیازهای اجتماعی و اقتصاد ملی و منطقه‌ای مانند حمل و نقل، ارتباطات، کشاورزی، انرژی، آموزش، محیط‌زیست، سلامت، دفاع و اشتغال در ارتباط هستند. لذا، سیاست‌گذاران تقریباً به همه جوانب سیاست علوم و فناوری علاقه‌مند (دیوراه، ۲۰۰۹).

امروزه رسانه و ابزارهای نوین ارتباطی در نظام آموزشی کشورهای مختلف از جایگاه حساسی برخوردارند و دانش‌آموزان یک تماشاگر فعال هستند؛ بنابراین می‌توان گفت فرایند یادگیری حالتی فعال دارد، هر اقدام اشتباه فراگیر در طول یک تمرین فوراً به او یادآوری شده و خطاها سریعاً اصلاح می‌شود. فراگیر به راحتی می‌تواند اشتباه، بی آنکه مورد تحقیر و یا سرزنش قرار گیرند. به این دلیل که مانند حالت سنتی در تعامل رو در رو با معلم و آن هم در فضای کلاس

به شکل سنتی نیست. هر محصل قادر است برحسب توانایی و قدرت یادگیری خود کار کند. سبک آموزش به مراتب از آموزش در کلاس‌های سنتی جذاب‌تر است (محسنی، ۱۳۸۰: ۱۲۸). موج آینده‌پژوهی آنچنان در جهان علم و فناوری فراگیر شده که امروزه شاهد ورود آن در تمام حوزه‌ها هستیم. در کشورمان نیز با کمی تاخیر این اتفاق رخ داد و هم‌اکنون تحقیقات و اسناد فراوانی با رویکرد آینده‌پژوهی نگاشته شده‌اند. سابقه درخشان آینده‌پژوهی در ایران را نمی‌توان بیشتر از یک دهه تصور کرد گرچه نگاه تاریخی به این علم مبین سابقه طولانی‌تری است.

از این رو مدیران بایستی ضمن الزام به تجهیز علم آینده‌پژوهی، هنر مدیریت در محیط بی‌ثبات و پویا و چگونگی برخورد با پدیده تغییر و بهره‌برداری از آن را بیاموزند. مدیران قرن بیست و یکم منتظر نمی‌مانند تا فرصت به سراغ آنان برود بلکه تغییر، سکه‌ای است دو رو که یک روی آن فرصت و روی دیگر آن تهدید است.

دنیا در تعقیب فناوری اطلاعات به سوی جامعه اطلاعات محور یا جامعه دانایی محور می‌شتابد. با فناوری اطلاعات جهانی‌سازی قطعیت یافته و در صحنه رقابت جهانی کشورها در تلاش‌اند تا جایگاهی شایسته و سهمی مناسب برای خود به دست آورند. فناوری اطلاعات شتابان به پیش می‌رود و برای هیچ کشوری درنگ جایز نیست.

رویکردی که مشی میانه‌ای را در پیش گرفته است بر نتایج ارزشی و فرهنگی حاصل از کاربرد فناوری‌های نوین متمرکز است؛ بنابراین علم و فناوری غربی حامل ارزش‌های اخلاقی غربی است و در صورت ورود فناوری‌های نوین از غرب این ارزش‌ها را نیز خواسته یا ناخواسته به جامعه اسلامی وارد خواهیم کرد. البته برای این رویکرد دو تقسیم‌بندی کلی معرفی شده است. فناوری‌هایی که با مبانی دینی و ارزشی تناقض آشکاری ندارند و فناوری‌های نوینی که ممکن است با ارزش‌ها و باورهای دینی در تضاد آشکار باشند. در مورد اول کار آسان است چون ورود و به کارگیری فناوری اشکالی را برای جامعه ایجاد نمی‌کند. در مورد دوم نیز کار با عدم به کارگیری فناوری و نگاه صلبی حل نخواهد شد چرا که ابزاری مانند مصلحت و ضرورت به عنوان احکام ثانوی اسلام سیاست‌گذاران را یاری خواهد کرد.

توان پویایی، توانمندی و انطباق‌پذیری اسلام در این موارد جامعه اسلامی را یاری می‌رساند تا در مقابل بسیاری از فناوری‌های جبهه نگرفته و با رعایت برخی شئون اسلامی مانند ایجاد فرهنگ مناسب با هنجارهای جامعه اسلامی، برخی فناوری‌های نوین جهان غرب را پذیرا باشد در حالی که از آفت‌های فرهنگی و هویتی آن نیز هوشیارانه و توأمآ پرهیز شده باشد.

فناوری‌های نوین ابعاد مختلف دین را ممکن است تحت تأثیر قرار دهند و بررسی نوع تأثیرات هر فناوری جدید و بالأخص فناوری‌های ترکیبی که اثرات پیچیده و گاه طولانی مدتی را از خود در جوامع به ارمغان می‌آورند دشوار و نیاز به بررسی‌های کارشناسانه دقیق دارد. بعد عبادی و شعائر نمادین دینی؛ بعد عقیدتی و فلسفی؛ بعد نقلی و اسطوره‌ای؛ احکام حقوقی و اخلاقی؛ بعد عاطفی؛ بعد مدیریتی و رهبری؛ بعد نهادهای اجتماعی و بعد مادی ابعاد هشتگانه ادیان هستند که فناوری‌های نو می‌توانند تمام یا برخی از این ابعاد را تحت تأثیر قرار دهند (ملکیان، ۱۳۷۰).

جهانی‌شدن دو تأثیر متفاوت بر روی فرهنگ دارد. از طرفی باعث هم‌سو شدن فرهنگ‌های مختلف می‌شود و از طرف دیگر تمایز و تکثر فرهنگی را به ارمغان می‌آورد. این تأثیر متضاد جهانی‌شدن بر روی هویت نیز تأثیر دوگانه‌ای دارد. از سویی با برداشتن مرزها و دیوارهای بین ملت‌ها باعث حرکت به سوی امت واحد جهانی می‌شود و از سوی دیگر با ایجاد تنوع در صور ابزار هویت فرهنگی موجب تکثر و تنوع فرهنگی در جوامع خواهد شد.

توسعه سریع و گسترده سرمایه انسانی، خدمات برخط و فناوری اطلاعات به عنوان زیرساخت‌های اصلی و سه‌گانه توسعه دولت الکترونیک در کشور، محقق خواهد شد. تا الگویی برای کشورهای منطقه باشد.

فناوری فضایی در افق زمانی مزبور در کشور به طور کامل بومی خواهد شد. ایران هاب پرتاب ماهواره‌های تحقیقاتی و مخابراتی منطقه خواهد شد.

پيامد این تحولات فناورانه در کشور تغییر سبک دینداری، هویت دینی و فرهنگی در جامعه ایرانی است. اول اینکه بسیاری از بینش‌ها و باورها و اخلاق دینی مردم بهبود خواهد یافت و دوم اینکه رفتارهای دینی نیز متعالی خواهند شد. همچنین عملکرد دولتی یا همان دولت

الکترونیک نیز در سطوح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی دست‌خوش تغییرات اساسی خواهد شد.

نتیجه‌گیری

بازآفرینی آینده‌پژوهی با بافتار و ساختار بومی کشور دغدغه امروز جامعه آینده‌پژوهی کشور است. بومی کردن یا ایرانی‌سازی کرده دانش‌های تخصصی که عموماً منشاء بیگانه دارند، بسیار حائز اهمیت است. البته این موضوع گاهی بهانه برای قلم‌فرسایی‌ها و هزینه‌کردهای گزافی شده که کار به جایی نبردند که هیچ؛ بلکه از مفهوم و ادبیات جهانی آن حوزه تخصصی نیز دور مانده‌اند. بنابراین لازم است برای ورود به بومی‌سازی دانش‌های نو تمهیداتی را فراهم آورد تا بومی‌سازی و اسلامی‌سازی آنها اساسی قابل قبول و مستند و علمی داشته باشند. نگاه‌های سلیقه‌ای و ارائه مفاهیم و تعبیر نادرست از علوم نوین در بسیاری از مواقع باعث شده جامعه علمی کشور صدمات زیادی متحمل شود. امروزه شاهد هستیم، بسیاری از علوم و مفاهیم نه تنها ایرانی-اسلامی نشده‌اند و با ساختارها و ارزش‌های اجتماعی سازگار و هم‌سو نیستند بلکه تنها اسم و نامی را به یدک می‌کشند که با محتوای خود نیز هیچگونه هماهنگی ندارند.

با مطالعه تاریخچه آینده‌پژوهی در جهان متوجه می‌شویم در آمریکا، سنت تجربی و عینی بر گرفته از مکتب پوزیتیویسم بر آینده‌پژوهی حاکم است. همچنین در اروپا، سنت حاکم بر آینده‌پژوهی در فضایی نقادانه شکل گرفته که بر گرفته از مکتب انتقادی است. در کشورهای جنوب شرقی آسیا نیز اسطوره‌ها و استعاره‌ها یا بهتر بگوئیم ماهیت شمی، شهودی و ذهنی حاکم بر فضای آینده‌پژوهی است. بومی‌سازی این علم در برخی کشورها مانند ژاپن آنچنان مورد توجه قرار دارد که از آینده‌پژوهی تحت عنوان "نیرا" یاد می‌شود. از این‌رو لازم است ما نیز پس از بازآفرینی این دانش و مهارت، متناسب با هنجارها، باورها و ارزش‌های خود که ریشه در سنت، دین، فرهنگ و اعتقاداتمان دارند، آینده‌پژوهی بومی و کارآمدی را فراهم ساخته و به کار بندیم.

از نظر نشر آثار و مکتوبات علمی حوزه آینده‌پژوهی، دو دوره در کشور سپری شده است. دوره اول که بیش از دو دهه از آن نمی‌گذرد، حوزه نشر آثار متکی به جنبش ترجمه آثار فاخر نه چندان متنوع و متعدد بوده است. در دوره متاخر، بیشتر به مقوله تالیف آثار در حوزه‌های آینده‌پژوهی و سیاست‌گذاری پرداخته شده است. کتبی همچون مبانی آینده‌پژوهی و روش‌های آن توسط سعید خزایی و همکاران؛ آشنایی با برخی تجارب آینده‌نگاری و آینده‌پژوهی در جهان توسط علی پایا و همکاران؛ آینده‌پژوهی سازمانی توسط کیومرث احمدی؛ مبانی؛ اصول و روش‌های آینده‌پژوهی توسط ابراهیم حاجیانی؛ رهنگاشت فناوری در چین تا سال ۲۰۵۰؛ روش‌شناسی آینده‌نگاری توسط سعید خزایی و امیر محمودزاده؛ رهنگاشت فناوری توسط امیر هوشنگ حیدری و حامد کاشانی، آینده‌نگاری در آموزش عالی - مبتنی بر روش سناریونویسی توسط اکبر گلدسته؛ آینده‌پژوهی در سیستم‌های پیچیده توسط حسن بشیری و امیر ناظمی؛ ارزیابی و تحلیل سیاست‌گذاری علم و فناوری در ایران مبتنی بر رویکرد آینده‌نگاری توسط امیر هوشنگ حیدری و محسن کشاورز ترک و آینده‌پژوهی - مروری بر روش‌های منتخب توسط سعید خزایی و همکاران را می‌توان برشمرد.

ایران ۱۴۰۴ کشوری است در ارتباط با جامعه جهانی که ملت آن ضمن استفاده بهینه از تمام ابزارهای نوین ارتباطی؛ همچنان معتقد و خدا باور هستند. ایران اسلامی در این دوره نه تنها در عرصه فناوری‌های نوین به عنوان تولیدکننده بزرگی به شمار می‌رود بلکه در عرصه مسائل دینی نیز به مرکز تولید فکر و اندیشه مبدل شده است. این تصویر مطلوب جامعه ایرانی در افق زمانی ۱۴۲۴ هجری شمسی است که در کتاب معرفی شده است. ایران پیشرفته و دین‌باوری که مردمانش رشد چندبعدی کرده‌اند. جامعه‌ایی که در آن دین عامل اصلی تغییرات فرهنگی در جامعه است، ارتباطات دینی فراملی شده است، ارتباطات مجازی و اخلاق‌مدارانه توسعه یافته است، تولیدات فرهنگی بومی در مقیاس جهانی ارائه می‌شود، افراد به حقوق شهروندی خود کاملاً آگاهی دارند. این مدل دینداری در داخل قرین اصلاح‌طلبی، آزادی‌خواهی دینی، تحول‌خواهی، عدالت‌طلبی دینی، نقد و روشنگری دینی است و در عرصه بین‌المللی و منطقه‌ای مخالف هر گونه خشونت دینی در منطقه و جهان است.

در عرصه فراملی نیر ایران با استعانت از رسانه‌های ارتباطی متنوع توانسته است شهروندان جامعه جهانی را با آموزه‌های دینی آشنا نماید و خشونت، بی‌عدالتی و برخی از ویژگی‌های ناصواب را که برخی به دینداری منتسب کرده‌اند به شکلی قابل قبول بکاهد. این رویکرد در مسائل دینی و حقوق بین‌الملل باعث به رسمیت شناخته شدن زندگی مومنانه در چارچوب روابط بین‌الملل شده است به نحوی که بسیاری از جوامع دین و مذهب را عامل رهایی بشر از تنش‌ها و درگیری‌های بین کشورها می‌دانند و آن را عاملی مهم در انسجام کشورها و ملت‌های اسلامی معرفی می‌کنند.

بر این اساس چشم‌انداز جهان اسلام در سال ۱۴۲۴ جامعه‌ای بزرگ مشتمل بر سه میلیارد جمعیت است که در پنج قاره جهان پراکنده شده‌اند. این جامعه صاحب بزرگترین منابع سوخت فسیلی جهان بوده و همچنین در عرصه انرژی‌های سبز مانند باد و آب در جهان سرآمد است. دو تنگه معروف جهان یعنی تنگه هرمز و تنگه جبل الطارق در این منطقه بوده و به دلیل اشتراکات و تعاملات فرهنگی بین دولت‌های این جامعه بزرگ، قطب قدرتمندی به نام جهان اسلام شکل خواهد گرفت که در عرصه بین‌الملل بسیار پر نفوذ خواهد بود.

منابع

- کوواسا، تئومو. (۱۳۹۷). تکامل آینده‌نگاری راهبردی- مسیریابی سیاست‌گذاری عمومی. ترجمه محسن کشاورز ترک. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- بشیری، حسن؛ ناظمی اشته، امیر. (۱۳۹۷). *آینده‌پژوهی در سیستم‌های پیچیده*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- حیدری، امیر هوشنگ؛ کشاورز ترک، محسن. (۱۳۹۶). *ارزیابی و تحلیل سیاست‌گذاری علم و فناوری در ایران مبتنی بر رویکرد آینده‌نگاری*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- خزایی، سعید و همکاران. (۱۳۹۶). *آینده‌پژوهی- مروری بر روش‌های منتخب*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.

خزایی، سعید؛ ناظمی اشته، امیر؛ حیدری، امیر هوشنگ و همکاران. (۱۳۹۴). *مبانی آینده‌پژوهی و روش‌های آن*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.

حبیب‌زاده، طاهر. (۱۳۹۲). *بررسی سیاست‌گذاری فناوری در آیین اسناد و قوانین ایران*. تهران: پژوهشکده سیاست‌گذاری علم، فناوری و صنعت، دانشگاه صنعتی شریف.

تقوی، مصطفی؛ خوشنویس، یاسر. (۱۳۸۸). *الگوی اسلامی- ایرانی توسعه علم و فناوری از دیدگاه صاحب‌نظران*. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.

خزائی، سعید و محمودزاده. (۱۳۹۲). *روش‌شناسی آینده‌نگاری*. اصفهان: پژوهشگاه ویژگی پژوه.

حاجیان، ابراهیم. (۱۳۹۱). *مبانی، اصول و روش‌های آینده‌پژوهی*. تهران: دانشگاه امام صادق(ع).

اسلاتر، ریچارد. (۱۳۹۰). *نواندیشی برای هزاره‌ی نوین: مفاهیم، روش‌ها و ایده‌های آینده‌پژوهی*. مترجم: ملکی‌فر، عقیل و همکاران. تهران: موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.

ملک‌محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۳). *سیاست‌گذاری عمومی*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

پایا، علی (۱۳۸۶). *فناوری‌های نو و فرهنگ*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

حبیب‌زاده، طاهر (۱۳۹۲). *بررسی سیاست‌گذاری فناوری در آیین اسناد و قوانین ایران*. تهران: پژوهشکده سیاست‌گذاری علم، فناوری و صنعت، دانشگاه صنعتی شریف.

Bell, W. (1997). *Foundations of futures studies*, vol. 1: Human science for a new era: History, purposes, knowledge. *New Brunswick and London: Transaction Publishers*.

Bishop, P., Hines, A., & Collins, T. (2007). *The current state of scenario development: an overview of techniques*. *Foresight*, 9(1), 5-25.

Dator, James Allen. *Advancing futures: Futures studies in higher education*. Greenwood Publishing Group, 2002.